

УДК 960:318(1991–2013)

Ганна Харлан

**НІМЕЧЧИНА – КРАЇНИ "ВИШЕГРАДСЬКОЇ ЧЕТВІРКИ" – УКРАЇНА:
НЕРЕАЛІЗОВАНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНАЛЬНОЇ СПІВПРАЦІ У СХІДНІЙ
ЄВРОПІ (1991–2013)**

У статті розглядаються проблеми взаємодії Німеччини, "Вишеградської четвірки" та України впродовж 1991–2013 рр. Охарактеризовано етапи розвитку вишеградського об'єднання та роль Німеччини у його залученні до процесів європейської інтеграції. У контексті геополітичних змін у Європі показано потенціал регіональної співпраці та окреслено можливі шляхи налагодження тіснішої взаємодії України з Німеччиною та країнами "Вишеградської четвірки" для подальшого розвитку та поглиблення процесів європейської інтеграції.

Ключові слова: Німеччина, "Вишеградська четвірка", Україна, регіональна співпраця, геополітичні зміни.

Одними з найбільш яскравих геополітичних зрушень на європейському континенті, що супроводжували розпад блокової системи міжнародних відносин і завершення доби "холодної війни", стали процеси об'єднання ФРН з НДР та утворення нових незалежних держав у Центральній та Східній Європі. Зовнішньополітичні виклики, які на початку 1990-х рр. постали перед об'єднаною Німеччиною і молодими демократіями Центральної і Східної Європи, полягали в тому числі і у завданні розбудови ефективної системи регіональної співпраці. ФРН об'єктивно виявилася у цьому зацікавленою, оскільки з об'єднанням 1990 р. вона не лише набула нового статусу у світовій політиці, але й її східний кордон водночас став східним кордоном Європейського Союзу. Саме тому вона ініціювала створення "європейських регіонів" вздовж своїх кордонів із Польщею та Чехією. З одного боку, цей крок певною мірою убезпечив саму Німеччину, а, з іншого, – держави "Вишеградської четвірки" здобули можливість включитися в процеси європейської інтеграції ще до їх офіційного приєднання до проектів підготовки членства в Євросоюзі.

Роль і місце ФРН у процесі інтеграції країн "вишеградської четвірки" висвітлено у низці монографій німецьких дослідників. Загальне уявлення про політику ФРН щодо Чехії, Польщі, Угорщини та Словаччини подає фундаментальний "Довідник з німецької зовнішньої політики [1, с. 425–435, 461–464]. У. Руге розглядає цей процес у контексті розбудови "Європи регіонів" [2]. М.Єрабек основну увагу звертає на проблеми східного розширення Європейського Союзу в німецько-вишеградських відносинах [3]. Детально досліджує проблеми "нового регіоналізму" у Східній Європі Х. Любке, який виділяє "вишеградську четвірку" як ключовий елемент нової системи міжнародних відносин у Центральній Європі [4]. У свою чергу К. Шлегель наголошує на важливості координації зусиль між Німеччиною і країнами "вишеградської четвірки" з метою поширення зони миру, процвітання і стабільності на Схід Європи [5].

В Україні взаємовідносини Німеччини з країнами "вишеградської групи" стали предметом дисертаційного дослідження Ю. Горбач [6]. Автор визначає політику ФРН щодо країн Вишеградського блоку як "подвійну нормалізацію", головним змістом якої стали процес історичного взаємопорозуміння, з одного боку, з іншого – перехід до відносин на двосторонній основі [6, с. 17]. І. Шинкарьов проаналізував польсько-українські відносини у контексті східної політики Євросоюзу. Автор наголошує на недостатній координації зусиль Варшави і Берліна, зокрема, щодо України [7]. Певні аспекти означеної проблеми характеризуються в дисертаційних дослідженнях О. Брусиловської [8], Т. Герасимчук [9], Є. Кіш [10] та Д. Мороза [11]. Отже, питання регіональної співпраці в межах геополітичного трикутника – Німеччина, "Вишеградська четвірка" та Україна поки що не знайшли достатнього висвітлення та не стали предметом спеціального дослідження як в українській, так і у німецькій історіографії.

Метою статі є висвітлення причин, які ускладнили реалізацію потенціалу розбудови геополітичного трикутника співпраці Німеччини – країн "Вишеградської четвірки" – України впродовж 1991–2013 років.

Необхідно підкреслити, що на етапі виникнення вишеградського співробітництва мотиви країн-засновниць мали системний характер. Основною метою створення вишеградського об'єднання країнами Центральної Європи 15 лютого 1991 р., за назвою угорського міста, у якому відбулося його заснування, було об'єднання зусиль тоді ще трьох країн – Польщі, Угорщини та Чехословаччини для виходу зі сфери впливу СРСР, як протистояння можливим спробам реставрації попередніх політичних режимів. Вишеградське об'єднання не створювалося як

альтернатива європейській інтеграції – це завжди підкреслювалося лідерами країн Вишеградського блоку. Воно слугує дорадчим ефективно діючим форумом [10, с. 21]. Більше того, після падіння залізної завіси, саме європейська інтеграція уявлялася країнам вишеградського блоку символом економічного процвітання та європейської ідентичності [3, с. 81]

Таким чином, країни вишеградського блоку в стратегічному сенсі були об'єднані спільними потребами, інтересами та метою. Основними чинниками, які обумовили розвиток вишеградського блоку стали наступні чинники: історичний (спільний спадок Австро-Угорської імперії, потреби консолідації заради відродження центральноєвропейської тотожності), політичний (повернення в об'єднану Європу, забезпечення гарантій незворотності позитивних зрушень та реформ, зміцнення миру, безпеки і стабільності, розбудови стабільного громадянського суспільства та консолідованої демократії), економічний (формування нових ринкових засад конкурентної спроможності регіону в умовах європейської інтеграції та розгортання процесу глобалізації), соціокультурні чинники (відродження центральноєвропейської ідентичності як основи конкурентної спроможності центральноєвропейського регіону в об'єднаній Європі). Системна взаємодія зазначених об'єктивних чинників, а також суб'єктивне розуміння елітами центральноєвропейських країн актуального історичного порядку денного обумовили заснування Вишеградського блоку та розуміння головних завдань зазначеного регіонального об'єднання [11, с. 15–16].

Особливу роль у забезпеченні євроінтеграційних прагнень "вишеградської четвірки" упродовж 1991–2004 рр. відігравала ФРН, якій, за висловом німецької дослідниці І. Кемпе, починаючи зі східної політики Брандта 1970 р. до східного розширення ЄС 2004 р. вдалося пов'язати воєдино свої різноманітні стратегічні інтереси: з одного боку, підтримувати дружні відносини з Кремлем, а з іншого – виступати адвокатом Східної Європи і одночасно узгоджувати політику з європейськими та американськими союзними партнерами [12, с. 243].

Упродовж 1991–2004 рр. необхідно виділити два етапи розвитку вишеградського співробітництва. Перший – президентський – становлення і розвиток основ системи співробітництва країн-членів вишеградської групи з ініціативи глав держав (1991–1997 рр.).

Цей період припав на час перебування при владі у ФРН "канцлера німецької єдності" Г. Коля, який ініціював підписання низки нових східних договорів. Саме ФРН активно підтримала укладання так званих "європейських угод" із країнами Центрально-Східної Європи в 1991 році, що мали на меті наблизити економічно та політично ці країни до Співтовариства та відкрити перед ними перспективи вступу до спільноти. За німецького сприяння Польща, Угорщина та Чехословаччина спочатку стали повноправними членами Ради Європи, а потім отримали асоційоване членство в ЄС [13, с. 232].

Другий етап розвитку вишеградського співробітництва – консолідаційний (1998–2004 рр.). Суттю співробітництва вишеградських країн у ці роки було вирішення основного спільного національно-державного інтересу членів регіонального об'єднання на міжнародній арені – солідарне забезпечення вступу РП, СР, УР і ЧР до НАТО і ЄС. Це був якісно вищий рівень регіонального інтеграційного співробітництва на основі взаємодії максимально широкого кола державних структур і представників громадського сектору "Вишеградської четвірки" [11, с. 16].

Характерним є те, що новий канцлер ФРН Г. Шредер, незважаючи на задекларовану ним "зміну поколінь" та проголошення національного інтересу як керівної максими "нормалізованої" німецької зовнішньої політики, перейняв основні пріоритети східноєвропейської політики Г. Коля. Однак головним завданням нового канцлера став пошук зовнішньополітичного балансу – способу, який, з одного боку, мав забезпечити інтеграцію країн "Вишеградської четвірки" до Європейського Союзу, а, з іншого, – зменшити негативні наслідки від прийняття нових членів. Третій етап у розвитку "вишеградської четвірки" (2004 від часу вступу до ЄС триває донині) й характеризується поглибленням регіональної співпраці за усіма напрямками. У цей час "Вишеградська четвірка" перетворилася на потужний форпост просування німецьких інтересів у Східну Європу. Зокрема, символом цього процесу стало заснування у травні 2009 р. програми "Східного партнерства" Євросоюзу. Визнаюю хибю цього проекту стала відсутність чітких перспектив членства у Євросоюзі України. Проте важливим для нашої держави є намір "Східного партнерства" відвернути увагу від тривалих дискусій, зосереджених на перспективах членства в ЄС, проте зосередити увагу на практичних можливостях щодо наближення до економічного, соціального та політичного середовища ЄС, надаючи при цьому достатньої гнучкості для отримання переваг від економічної співпраці в межах регіону [14, с. 154].

Уряд другої "великої коаліції" на чолі з Ангелою Меркель також надавав важливого значення зв'язкам з країнами "Вишеградської четвірки". Свідченням цього стала підтримка канцлеркою ініціативи Вишеграду зі створення спільного бойового з'єднання під командуванням Євросоюзу [15]. Отже, Німеччина та країни "Вишеградської четвірки" відчують спільну відповідальність за єдність Європи та майбутнє європейської інтеграції.

Натомість Україна в першій половині 1990-х років лишила поза увагою розгортання інтеграційних процесів на захід від її кордонів у регіоні Центральної та Східної Європи, у тому числі формування системи вишеградського співробітництва. Втім, як слід об'єктивно визнати, "Вишеградська четвірка" від початку створювалася швидше як закритий елітний клуб, своєрідна складова частина нового "санітарного кордону" між Сходом і Заходом. Реальні переваги вишеградської моделі регіонального співробітництва проявилися в другій половині 1990-х років. Але ввійти до цієї своєрідної "групи прориву" постсоціалістичних держав, яка поставила за мету солідарний вступ РП, СР, УР і ЧР до НАТО і ЄС, Україна тоді вже не могла. Занадто великим став відрив між позитивними результатами внутрішніх суспільних та зовнішньополітичних перетворень центральноєвропейських держав і реформаційним тупцюванням, геополітичною невизначеністю України. У руслі політики східного виміру ЄС, яка була запропонована Польщею у 2003 році, Вишеградською групою був запроваджений формат "В-4+", який полягає у запрошенні представників України на робочі засідання "четвірки", зустрічі прем'єр-міністрів центральноєвропейських країн [16].

Таким чином, органічне залучення України до процесу глобалізації врешті залежить від того, чи стане ідея участі в реалізації завдань адаптації країни до імперативів європейської інтеграції загальнонаціональною консолідуючою ідеєю. Прагматична мета України може полягати у використанні потенціалу історичного досвіду співпраці Федеративної Республіки Німеччина з країнами "Вишеградської четвірки" для ефективної реалізації власних європейських інтеграційних планів, насамперед, отримання статусу асоційованого члена ЄС.

Логіку взаємодії України та Вишеградської четвірки виключають вигоди постійної і безпосередньої української участі в роботі органів "Вишеграду" – регулярних зустрічах прем'єр-міністрів, галузевих міністрів і т.п. з метою координації співробітництва в Центральній та Східній Європі. Крім того, у межах геополітичного трикутника Німеччина – країни "Вишеградської четвірки" та Україна перспективним може стати налагодження більш тісної взаємодії в міжнародних організаціях. На нашу думку, пріоритетним напрямом подальших досліджень у даному напрямку є розробка праць, які б комплексно висвітлювали ефективні моделі регіональної співпраці між Україною та країнами "Вишеградської четвірки", вплив німецько-вишеградського фактора на реалізацію євроінтеграційних прагнень України.

Список використаних джерел

1. Schmidt S. Handbuch zur deutschen Außenpolitik / VS Verlag für Sozialwissenschaften / S. Schmidt, G. Hellmann, R. Wolf. – Wiesbaden: GWV Fachverlage GmbH, 2007. – 958 s. 2. Ruge U. Die Erfindung des "Europa der Regionen". Kritische Ideengeschichte eines Konservativen Konzepts / U. Ruge. – Frankfurt-am-Meine: Campus Verlag, 2003. – 388 s. 3. Jerábek M. Deutschland und die Osterweiterung der Europäischen Union / M. Jerábek. – München: Verlag C. H. Beck, 2011. – 374 s. 4. Lübke C. Das östliche Europa / C. Lübke. – München: Siedler Verlag, 2004. – 544 s. 5. Schlögel K. Die Mitte liegt Ostwärts. Europa im Übergang / K. Schlögel. – München: Carl Hansen Verlag, 2002. – 253 s. 6. Горбач Ю.С. Взаємовідносини Німеччини і країн Вишеградської групи (1991–2004 pp.): автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.02 "Всесвітня історія" / Ю. С. Горбач. – К., 2005. – 22 с. 7. Shynkarjov I. Polnische Außenpolitik als Ansatzpunkt für eine Ostpolitik der Europäischen Union. Das Beispiel der polnisch-ukrainischen Beziehungen von 1989–2002 / I. Shynkarjov. – Aachen: Shaker Verlag, 2005. – 230 s. 8. Брусиловська О.І. Політико-системні трансформації в регіоні Східна Європа (1989–2004): автореф. дис. док. пол. наук: 23.00.04 / О. І. Брусиловська. – К., 2008. – 33 с. 9. Герасимчук Т.Ф. Країни Центральної Європи в політиці Європейського Союзу (1989–2004): автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.02 "Всесвітня історія" / Т. Ф. Герасимчук. – К., 2005. – 24 с. 10. Кіш Є.Б. Країни Центральної Європи в системі міжнародних євроінтеграційних процесів (1991–2007 роки): автореф. дис. док. іст. наук: 07.00.02 "Всесвітня історія" / Є. Б. Кіш. – Ужгород, 2008. – 40 с. 11. Мороз О.Д. Формування системи багатостороннього співробітництва країн – членів Вишеградської четвірки (1991–2004 pp.): автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.02 "Всесвітня історія" / О. Д. Мороз. – К., 2006. – 20 с. 12. Kempe I. Die Europäische Nachbarschaftspolitik und Rolle Deutschlands / Jäger T., Höse A., Oppermann K. Deutsche Außenpolitik. Sicherheit, Wohlfahrt, Institutionen und Normen / VS Verlag für Sozialwissenschaften. – Wiesbaden: GWV Fachverlage GmbH, 2007. – S. 241–262. 13. Східноєвропейська політика Федеративної Республіки Німеччина в контексті розширення Європейського Союзу (1990–1998 pp.) / Г. О. Харлан // Український історичний збірник. – Вип. 16 – К.: Інститут історії України НАН, 2013. – С. 229–237. 14. Халаджи В.В. Європейська політика сусідства: роль та місце України / В. В. Халаджи. – К., Науковий світ, 2012. – 218 с. 15. Страны Вишеградской группы создают совместное боевое соединение. – Режим доступа: www.dw.de/a-16654095. 16. Сучасний потенціал впливу Вишеградської групи на формування політики Європейського Союзу щодо України. Аналітична записка. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1127/>

Анна Харлан

**ГЕРМАНИЯ – СТРАНЫ “ВЫШЕГРАДСКОЙ ЧЕТВЕРКИ” – УКРАИНА:
НЕРЕАЛИЗОВАННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ РЕГИОНАЛЬНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В
ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЕ (1991–2013)**

В статье рассматриваются проблемы взаимодействия Германии, “Вышеградской четверки” и Украины в 1991–2013 гг. Охарактеризованы этапы развития вышеградского объединения и роль Германии в его вовлечении в процессы европейской интеграции. В контексте геополитических изменений в Европе показано потенциал регионального сотрудничества и начертаны возможные пути налаживания более тесного взаимодействия Украины с Германией и странами “Вышеградской четверки” для дальнейшего развития и углубления процессов европейской интеграции.

Ключевые слова: Германия, “Вышеградская четверка”, Украина, региональное сотрудничество, геополитические изменения.

Anna Kharlan

**GERMANY – VYSHEGRAD-STATE – UKRAINE: MISSED POTENTIAL OF REGIONAL
COOPERATION IN THE EAST EUROPE**

The article presents the problems of the interaction between Germany, Vyshegrad-State and Ukraine in 1991–2013 years. It is shown stages of development the Vyshegrad-State and role of Germany in the expansion of the European Union. In the context of geopolitical changes shown the potencial of regional cooperation and possible ways of the interaction between Germany, Vyshegrad-State and Ukraine in the evolutionary process of the european integration.

Key words: Germany, Vyshegrad-State, Ukraine, regional cooperation, geopolitical changes.

УДК І(32+34):(477)+(470+571)-054.57

Марія Парахіна

**ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ Й ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА
РОСІЇ ЩОДО НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН**

В статті висвітлено основні тенденції двосторонніх відносин урядів України й Російської Федерації у сфері національної політики й законодавства щодо національних меншин; охарактеризовано нормативно-правову базу взаємин; визначено динаміку розвитку міждержавного співробітництва у зазначеному питанні. Розглянуто й узагальнено питання розвитку законодавства обох країн, державної політики стосовно національних меншин. У роботі висвітлено найбільш важливі форми й методи співробітництва, положення й висновки з фундаментальних проблем українсько-російських відносин, показано їх значення для розвитку подальших взаємовідносин між Україною та Росією.

Ключові слова: Україна, Російська Федерація, національна політика, національні меншини, взаємовідносини.

Багатогранність російсько-українських відносин не може залишити поза увагою дослідження таке складне питання, як державна політика обох країн стосовно національних меншин: їх прав, гарантій та задекларованих можливостей щодо розвитку національної мови та культури. При цьому обидві країни – як Україна, так і Росія, демонструючи свою прихильність до загальнолюдських цінностей, всіляко наголошують на всебічному захисті інтересів нетитульних націй на терені своєї країни, закріплюючи нормативні основи власної національної політики.

Розглядаючи проблему національних діаспор, зокрема української в Росії та російської в Україні, потрібно визначити особливості їх формування. Адже багатолітнє перебування у складі єдиної держави – спочатку Російської імперії, а потім СРСР не могло не позначитися на тих чинниках, які визначають статус, права та рівень відношення влади до іонаціональної частини свого народу.

На формування національних меншин у кожній з досліджуваних країн вплинули певні чинники, які виникли під впливом розбіжностей між панівною нацією, якою довгий час була російська, та підкореною, українською. Відповідно, й чинники тяжіння, котрі змушували українців їхати до Росії